

Ámbito social

Módulo 4

Unidade didáctica 13

A Guerra Fría e o proceso de descolonización. Evolución das grandes potencias.

2.2 O proceso da descolonización

Unha das principais consecuencias da segunda guerra mundial foi o proceso de descolonización. As antigas posesións dos imperios coloniais europeos accederon á independencia política nun contexto internacional marcado pola guerra fría.

Decenas de novos estados africanos e asiáticos naceron neste período. Xunto aos estados latinoamericanos que se emanciparon do dominio europeo no século XIX, este conxunto de nacións viñeron constituír o que se denominou o Terceiro Mundo, os países subdesenvolvidos.

Estes novos países, onde vivía a maior parte da poboación mundial, enfrontáronse co reto de construír gobernos estables e eficientes, saír do subdesenvolvemento económico á vez que vivían un crecemento demográfico galopante, e, nalgúns casos, definir unha identidade nacional que nunca tiveran.

Así, a partir da finalización da II Guerra Mundial, nos territorios coloniais terá lugar un dobre proceso:

- **O despertar dos nacionalismos** que pretenden conseguir a independencia política respecto ao réxime colonial imposto
- **A revolución social** de carácter popular contra as estruturas tradicionais dominantes.

A Gran Guerra abriu o camiño para o despertar dos pobos colonizados. As novas elites indíxenas, educadas en Occidente e impregnadas das ideas de democracia e liberdade e á vez excluídas dos cargos administrativos e políticos, formarán os cadros dos primeiros grupos nacionalistas. Esta nacente idea nacional estará representada en diferentes figuras que desempeñarán o papel de símbolos: Gandhi apelará á conciencia relixiosa hindú, Burguiba inspirarase no laicismo transformador de Kemal

Ataturk¹, mentres que Ho Chi Minh exporá a revolución comunista xunto á emancipación nacional.

		
<p style="text-align: center;">Mahatma Gandhi</p> <p>Aínda que foi o artifice da independencia da India (1947), Mahatma Gandhi raramente é evocado por ese logro. En primeiro lugar, porque o máis inspirador da súa figura non reside tanto naquel fin como nos medios, é dicir, nas súas case tres décadas de perseveranza nun activismo pacífico fundado na non violencia e na forza das conviccións. En segundo lugar, porque as súas metas sempre foron moito máis amplas e abarcaron a abolición das castes, a xustiza social, a transformación das estruturas económicas e a concordia entre relixións, designios que converxían no ideal dunha profunda renovación ética e espiritual do ser humano.</p>	<p style="text-align: center;">Habib ben Ali Bourguiba</p> <p>Líder nacionalista tunisiano e líder do país durante máis de trinta anos. Pai da independencia do seu país. O seu réxime, de partido único e laico, foi o máis occidentalizado e socializante dos países árabes.</p> <p>Estivo encarcerado en varias ocasións, pero contou co apoio dos independentistas tunisianos que, refuxiados nas montañas, mantiveron en xaque ás tropas francesas.</p> <p>En 1954 proclamouse a autonomía interna de Tunicia, e en marzo de 1956, tras as conversacións de Bourguiba con Guy Mollet, novo xefe do goberno francés, asinouse o protocolo de independencia. En 1957 foi elixido presidente da República, unha vez abolida a monarquía, e en 1975 fíxose proclamar presidente vitalicio de Tunicia.</p>	<p style="text-align: center;">Ho Chi Minh</p> <p>Líder revolucionario Vietnamita (1890-1969). Poeta, político, militar e comunista vietnamita.</p> <p>Primeiro ministro (1945-1955), Presidente (1955-1969) da República Democrática de Vietnam, coñecida como Vietnam do Norte.</p> <p>Figura chave na fundación da República Democrática de Vietnam en 1945, así como o Vietnam (PAVN) e o Viet Cong (VC) durante a Guerra de Vietnam.</p>

A descolonización desenvolveuse de forma moi desigual. Houbo países onde as metrópoles se deron conta da imposibilidade de manter imperios coloniais na segunda metade do século XX e accederon á independencia de forma pacífica, como Marrocos ou Tunicia, houbo tamén emancipacións logradas de forma violenta, como en Indonesia ou Vietnam, e, por último, houbo países que naceron no medio de gravísimos enfrontamentos entre comunidades relixiosas, como foi o caso de musulmáns e hindús na India e Paquistán.

Este proceso será longo, complexo e moi heteroxéneo segundo de que país se trate. Seguindo un criterio xeográfico, podemos falar de tres momentos da descolonización:

Procesos de descolonización

↓

Asia y Oceanía

↓

Mundo árabe

↓

África Negra

Descolonización de Asia e Oceanía.	Importancia do nacionalismo árabe. Dúas etapas:	Proceso de descolonización máis tardío.
<p>Nesta zona, o proceso realizouse nun tempo curto, inmediatamente despois do final da II Guerra Mundial.</p> <p>Por que?</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Papel desestabilizador do Xapón durante a II Guerra mundial. ▪ Maior tradición histórica, o cal favoreceu a creación de grupos nacionalistas. ▪ Influencia do comunismo chin, no sueste asiático, tras o triunfo de Mao Tse Tung no ano 1949 en China. <p>Gran Bretaña e Francia, son as principais metrópoles coloniais do Sur de Asia e Oceanía.</p> <p>Dúas rexións son as principais no proceso descolonizador desta zona:</p> <p>A INDIA: antiga colonia británica, cuxa descolonización se complicou pola existencia de dúas relixións maioritarias: a hindú e a islámica. Finalmente dividiuse a colonia en dous novos países: A India, de maioría hindú, e Paquistán, de maioría islámica.</p> <p>INDOCHINA: antiga colonia francesa. Tras un conflito armado motivado polo empeño francés en non abandonar a colonia, créanse tres novos Estados: Laos, Camboxa e Vietnam.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Anos 50-60: continuación do proceso iniciado en Asia. ▪ Anos 70: Estados do Próximo Oriente. Zona conflitiva ata a actualidade, con axustes fronteirizos moi importantes. 	<p style="text-align: center;">Por que?</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Pouca transcendencia dos movementos panafricanos favorables á descolonización. ▪ Atraso cultural. ▪ Primitivas estruturas sociais do continente. <p>A primeira colonia en acceder á independencia foi Costa de Ouro, antiga posesión británica, que se convertería na República de Ghana (1957), e as últimas foron as portuguesas: Guinea Bissau (1974), Mozambique e Angola (1975).</p> <p>Con todo, a dependencia económica ten continuado nos países africanos e, como noutros países subdesenvolvidos, establecéronse novas formas de colonialismo.</p> <p>A descolonización de África produciuse, case na súa totalidade, entre as décadas de 1950 e 1970. As súas consecuencias explican en gran medida a situación actual do continente: pobreza, conflitos e fame. Esta rápida descolonización trouxo unha serie de problemas:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Inestabilidade política. ▪ Fraxilidade económica.

Pero os grandes colosos que dominaron o Extremo Oriente a partir da década dos cincuenta foron A China e O Xapón, dúas grandes potencias económicas que emprenderon camiños moi diferentes cara á modernización:

- O Xapón cunha política exterior dominada por EE. UU.
- A China cun sistema socialista de partido único semellante ao da URSS.

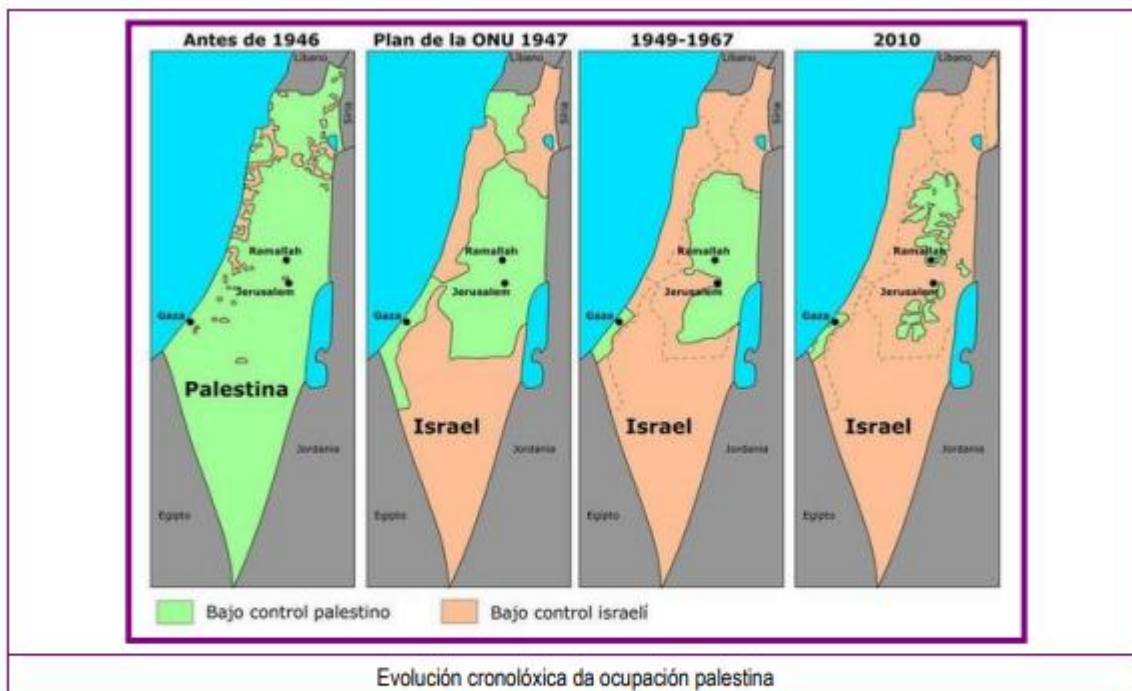
A descolonización en Oriente Medio. O problema de Israel

A maior parte dos países do Oriente Medio accederan á súa independencia dos imperios europeos antes da segunda guerra mundial. Con todo, unha consecuencia do holocausto xudeu en Europa, a creación do estado de Israel, trastornou completamente a estabilidade da zona alumando un conflito que aínda hoxe segue presente na escena internacional.

As orixes do conflito árabe-israelí

Os antecedentes do contencioso árabe-israelí remóntanse a fins do século XIX co nacemento do movemento sionista. Theodor Herzl, o fundador do sionismo, ante as discriminacións e persecucións que sufría o seu pobo en Europa, propugnou a volta dos xudeus a Israel, a súa terra orixinal. Así, antes da primeira guerra mundial, cando este territorio era aínda parte do Imperio Turco, grupos de xudeus europeos empezan a asentarse de forma pacífica. O holocausto nazi cambiou todo e precipitou o éxodo hebreo a unha terra que estivera poboada durante séculos por árabes palestinos.

Tras a Segunda Guerra Mundial, no mandato británico de Palestina dous pobos enfrontábanse polo control do territorio: un millón e cuarto de árabes palestinos e máis de medio millón de xudeus, vindos na súa maior parte de Europa e, en consecuencia, cun nivel tecnolóxico e económico máis desenvolvido.

Tras meses de sangrentos disturbios, a ONU acordou un Plan para a partición de Palestina o 29 de novembro de 1947. O territorio de Palestina dividiríase en tres partes: un Estado xudeu, un Estado árabe e a cidade de Xerusalén, baixo o control das Nacións Unidas.

A primeira guerra árabe-israelí

O 14 de maio de 1948, o líder israelí Ben Gurion proclamou o nacemento do Estado de Israel nos territorios que lles eran adxudicados pola ONU. A reacción árabe foi inmediata, cando os británicos abandonaron a colonia o 15 de maio, tropas exipcias, xordanas e sirias atacaron ao recentemente nado estado hebreo.

A pesar da desigualdade numérica, a primeira guerra árabe-israelí (maio 1948-xuño 1949) concluíu cunha clara vitoria israelí. O novo estado xudeu pasou a ocupar o 78 % da antiga Palestina, en lugar do 55 % asignado pola repartición da ONU. Os territorios árabes que quedaron fóra do seu control foron anexionados polos Estados árabes veciños: a franxa de Gaza pasou a mans de Exipto e a Cisjordania e a cidade antiga de Xerusalén quedou en poder do reino de Xordania. A guerra foi unha catástrofe para a poboación palestina, que foi expulsada masivamente dos territorios israelís e refuxiouse nos Estados veciños. Os árabes palestinos quedaron como unha poboación sen Estado.

Oriente Medio: A crise de Suez (1956)

O seguinte episodio importante na historia desta axitada rexión do mundo foi a crise internacional provocada pola nacionalización da canle de Suez polo líder exipcio **Nasser**. Esta crise integra o conflito do Oriente Medio na dinámica da guerra fría.

As guerras árabe-israelís (1967 e 1973)

Tras a crise de Suez en 1956, o Exipto de Nasser e, con el, os países árabes **reforzaron os seus lazos coa URSS, mentres que Israel se convertía no aliado estratéxico dos EUA na rexión**. A dinámica política e estratéxica do Oriente Medio pasou a formar parte do enfrontamento global da guerra fría.

Afouto polo éxito diplomático de 1956, e co apoio militar soviético, Nasser multiplicou as súas accións ameazantes contra Israel. En maio de 1967, barcos exipcios bloquearon o golfo de Aqaba, impedindo o tráfico do porto israelí de Eilat co mar Vermello e o Océano Índico. A resposta militar israelí foi fulgurante: **o 5 de xuño de 1967 iniciou un ataque simultáneo contra os países árabes que a circundan, desencadeando a Guerra dos Seis Días**. Nese curto tempo, os israelís ocuparon os Altos do Golán en Siria, a península do Sinaí en Exipto, e a banda de Gaza, Cisjordania e a cidade vella de Xerusalén nos territorios palestinos.

A esmagadora derrota árabe trouxo consigo importantes cambios na escena internacional. **Israel pasou de ser un país asediado a ser unha potencia ocupante.** Negouse a devolver os territorios ocupados, favoreceu que unha nova onda de palestinos se refuxiase nos países veciños e, finalmente, **proclamou unilateralmente a reunificación de Xerusalén, anexionándose a Xerusalén árabe.**

Tras a gran derrota de 1967, a Organización para a Liberación de Palestina (OLP), creada en 1964, converteuse, baixo a dirección de Yasser Arafat, na principal organización do pobo palestino que vivía baixo a ocupación israelí ou nos campos de refuxiados dos países veciños. Fracasado o soño de Nasser da vitoria militar convencional sobre o estado hebreo, a OLP iniciou a loita armada contra Israel.

Yasser Arafat

A esmagadora derrota árabe na Guerra dos Seis Días **lanzara á diáspora a miles e miles de palestinos que se amoreaban en campos de refuxiados nos países veciños.** Desde Xordania, os guerrilleiros de Al-Fatah (A Conquista), organización dirixida por Arafat e maioritaria na OLP, emprenderon ataques contra Israel.

O Tzahal, o exército israelí, respondeu con duras represalias ante o que a poboación israelí consideraba como actos de terrorismo.

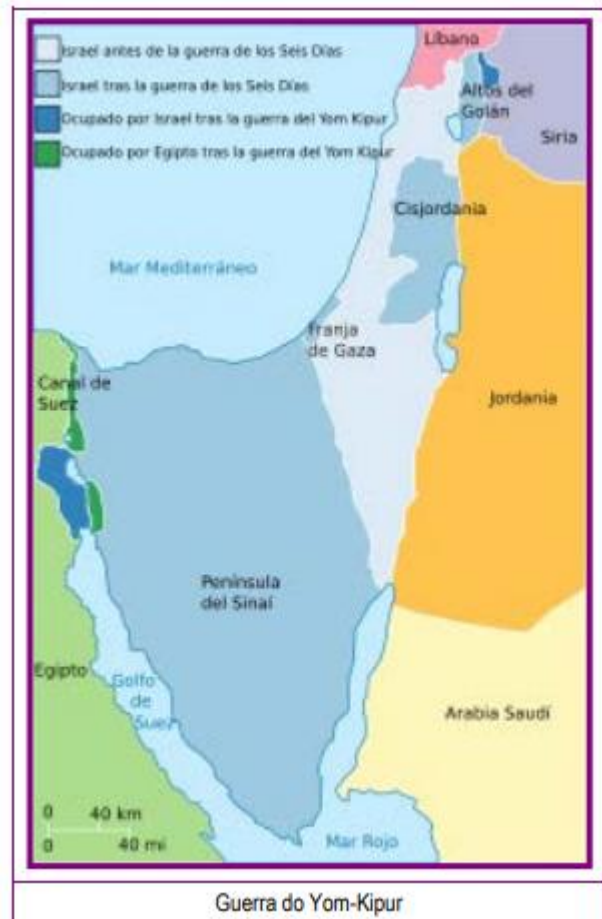
Ao mesmo tempo, dentro de Xordania, o crecente poderío das organizacións palestinas puxo en perigo a monarquía xordana. O rei Hussein non dubidou en enfrontarse aos palestinos e, en setembro de 1970, o exército xordano expulsou a gran parte dos refuxiados e as guerrillas da OLP que fuxiron cara ao Líbano. É o que os palestinos denominaron o "**Setembro Negro**".

Desde as súas bases no Líbano, Arafat e a OLP continuaron os seus ataques contra Israel e conseguiron ser recoñecidos pola ONU en 1974 como "**únicos representantes do pobo palestino**". De novo, a chegada masiva de palestinos rompeu os delicados equilibrios dunha sociedade

complexa como a libanesa. **En 1975 iniciouse unha brutal guerra civil na que as faccións libanesas se enfrontaron entre si.**

O novo líder exipcio que sucedera a Nasser en 1970, **Anuar el-Sadat**, ante a negativa israelí a calquera concesión no referente aos territorios ocupados, comezou a preparar xunto a Siria unha nova guerra que permitise aos países árabes recuperar o perdido na Guerra dos Seis Días. **O 6 de outubro de 1973, tropas exipcias e sirias atacaron por sorpresa a Israel. Iniciábase a Guerra do Yom Kipur, así coñecida pola festividade relixiosa xudía na que se iniciou o conflito.**

O factor sorpresa permitiu importantes avances árabes: os exipcios cruzaron a canle de Suez e os sirios recuperaron os Altos do Golán. Con todo, dez días máis tarde os israelís contraatacaron recuperando o terreo perdido. As dúas superpotencias que armaran masivamente os seus respectivos aliados, buscaron unha solución ao conflito que non xerara maior inestabilidade na zona. O 25 de outubro de 1973 cesaron as hostilidades.

A Guerra árabe-israelí de 1973 tivo enormes consecuencias. Non só abriu unha nova fase no conflito do Oriente Medio que virá concretarse en 1979 coa firma dos **Acordos de Camp David**², senón que tivo unha enorme repercusión na economía mundial: a crise do petróleo que marcará a fin dunha longa etapa de expansión do sistema capitalista nos países desenvolvidos.

O Oriente Medio (1973-1988)

O período que se abriu tras a Guerra do Yom Kipur foi contradictorio. Por unha banda, a experiencia da guerra levou á firma da paz entre Israel e a principal potencia árabe, Exipto. Por outra, novos focos de tensión abríronse no Líbano, Irán e Iraq. Estas novas crises adiantaron o que ía ser o novo contexto internacional tras a fin da Guerra Fría.

A paz entre Exipto e Israel (1979)

O presidente exipcio Anwar El-Sadat rompeu en 1976 a alianza que Nasser tecera coa URSS e, co patrocinio norteamericano, asinou en 1978 os Acordos de Camp David co líder israelí Menachem Begin. Estes acordos levaron á firma do tratado de paz entre Exipto e Israel en 1979.

Esta paz por separado non trouxo, con todo, a solución ao conflito. Os territorios palestinos continuaron baixo a ocupación israelí e Exipto foi condenado e illado no mundo árabe. Sadat, considerado por moitos árabes e musulmáns como un traidor por asinar a paz con Israel, morreu asasinado en 1981 por un grupo islamita.

A guerra do Líbano (1975-1990)

O mosaico de pobos e relixións que conforma o Líbano non puido illarse da conflictividade da rexión e durante máis de quince anos o país foi escenario dunha cruenta guerra civil entre as múltiples faccións contendentes: ***falanxistas cristiáns, milicias xiítas proiranianas, guerrilleiros palestinos da OLP, milicias drusas...***

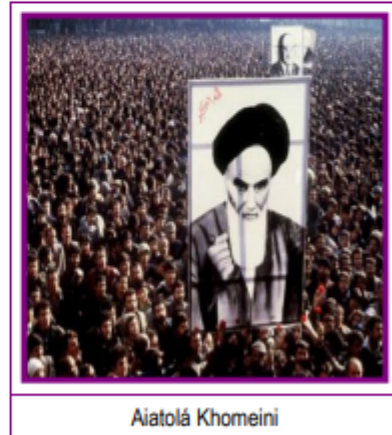
Nesa situación caótica, **os milicianos palestinos asentados no Líbano continuaron lanzando incursións contra o norte de Israel.** A resposta do goberno de Tel Aviv foi a **ocupación do sur do país en 1978, e o bombardeo de Beirut en 1982.** Finalmente, o exército israelí conseguiu o seu obxectivo: os guerrilleiros da OLP e o seu líder Yasser Arafat tiveron que abandonar o país. O Líbano, con todo, tardou anos en saír dunha guerra civil que acabou cun país arruinado baixo a hexemonía de Siria.

A revolución islámica en Irán (1979)

A aparición do islamismo, movemento de fronteiras difusas e difícil definición que tamén se denomina **fundamentalismo ou integrista islámico**, é, sen dúbida, a gran novidade da paisaxe política mundial na fase final do século XX.

Aínda que as súas primeiras manifestacións aparecen na primeira metade do século, **foi no conflictivo marco do Oriente Medio onde o islamismo alcanzará os seus primeiros éxitos.**

Tras cinco meses de manifestacións duramente reprimidas, o réxime prooccidental do **xa de Irán foi deposto por unha revolución islámica dirixida polo clero iraniano. O aiatolá³ Khomeini, máxima autoridade do clero xiíta, accedeu ao poder político e estableceu unha ditadura baseada nos principios máis rigorosos da versión xiíta do Islam. O**

Aiatolá Khomeini

islamismo, que parecía un movemento propio da Idade Media, irrompía con enorme forza no panorama político do mundo musulmán.

A guerra Irán-Iraq (1980-1988)

O ditador iraquí Saddam Hussein, desexoso de fortalecer a posición como potencia de Iraq na zona, viu que a convulsa situación de Irán e o seu illamento internacional creaban un marco adecuado para atacar o seu veciño. A histórica rivalidade entre árabes (Iraq) e persas (Irán), e a disputa por territorios ricos en petróleo no golfo Pérsico explican o ataque iraquí contra Irán en setembro de 1980.

Saddam Hussein

Tanto as potencias occidentais como Moscova miraron cara a outro lado e mesmo apoiaron con armas a Iraq. O Irán de Khomeini era un perigo para todos. Con todo, o ataque iraquí se estancou e iniciouse unha longa guerra na que as fronteiras apenas se modificaron. Finalmente, **a guerra Irán-Iraq concluíu en agosto de 1988 sen que Saddam Hussein conseguise os obxectivos polos que atacou a Irán.**

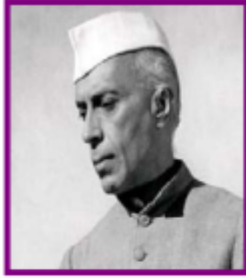

O Movemento dos Países Non Aliñados

Os países do Terceiro Mundo, moitos deles recentemente chegados á independencia tras o período colonial, estaban abocados a unha escena internacional na que tiñan un escaso papel e na que a dinámica do enfrontamento entre os bloques leváboas a un forzoso aliñamento con un ou con outro.

A Conferencia afro-asiática de Bandung en 1955

A iniciativa da súa convocatoria proveu dos cinco primeiros países descolonizados en Asia: **Paquistán, A India, Indonesia, Ceilán e Birmania**. A figura impulsora foi **Nehru**. O líder hindú asistía alarmado á extensión da guerra fría ao continente asiático tras o conflito de Corea e quería evitar, custase o que custase, que Asia se dividise en bloques enfrontados, tal como a formación da SEATO ou a alianza sino-soviética parecía anunciar.

Jawaharlal Nehru, político indio, descendente dunha familia aristocrática, en 1905 marchou ao Reino Unido, onde estudou dereito. **Formou parte da corrente de mozos intelectuais** que na década de 1920 defendeu as ideas nacionalistas de Gandhi, pero o seu radicalismo afastouno do seu mestre. **Ao proclamarse, en 1947, a independencia da India -que implicou a creación do Estado musulmán de Paquistán-**, foi nomeado **primeiro ministro da Unión India**, cargo que desempeñou ata a súa morte, e ministro de Asuntos Exteriores. **O goberno indio serviuse do prestixio internacional do seu mandatario para fortalecer os valores democráticos e mellorar as condicións sociais no plano interior.** Convertido nun dos principais líderes do Terceiro Mundo, Nehru adoptou unha posición neutral fronte aos dous grandes bloques. **A India pasou entón a ser un importante referente dos países non aliñados, e tivo un papel destacado nas conferencias de Bandung (1955) e Belgrado (1961)**

Os cinco países decidiron convocar unha conferencia na cidade indonesia de Bandung en abril de 1955. Acudiron vinte e nove países: vinte e tres asiáticos, dos que catorce procedían da Asia oriental, e seis africanos, dos que catro pertencían á África negra. Nin A China nacionalista nin Israel foron convidadas para evitar o boicot da China Popular e dos países árabes respectivamente, nin tampouco o foi África do Sur, condenada pola súa política de "apartheid"⁵. Representantes dos países do Magreb (Marrocos, Alxeria e Tunicia), que aínda non alcanzaran a independencia, enviaron observadores á Conferencia.

O "espírito de Bandung"

Na Conferencia de Bandung, en Indonesia (1955), á marxe dos dous bloques existentes, creouse o Movemento dos Países Non Aliñados, que querían manter unha posición neutral proclive á cooperación internacional.

Líderes afro-asiáticos na Conferencia de Bandung, 1955.

Na Conferencia, como non podía ser menos, houbo unha unánime condena do colonialismo que aínda dominaba en África e o sistema racista do apartheid.

Tamén foi unánime a chamada ao mundo desenvolvido para que cooperase na loita contra o subdesenvolvemento e a pobreza. Por último, no que se refería ás relacións entre Estados, acordáronse

cinco principios, concibidos por Sukarno e popularizados por Nehru, que virían a converterse nas ideas chave do Movemento dos Países Non Aliñados:

⁵Apartheid: sistema político e social desenvolvido na República de Sudáfrica e outros estados surafricanos, baseado na segregación ou separación da poboación por motivos raciais ou étnicos e no trato discriminatorio cara á poboación negra.

- Respecto pola soberanía e a integridade territoriais.
- Igualdade entre as razas e as nacións.
- Non agresión.
- Non inxerencia nos asuntos internos de cada país.
- Coexistencia pacífica.

Con todo, a pesar destas demandas comúns, foi desde un principio moi evidente a existencia de tres grandes correntes enfrontadas:

Os Non Aliñados, con Nehru e Nasser á cabeza, condenaban a política de bloques militares enfrontados.

Os Prooccidentais (Turquía, Iraq, Paquistán, Ceilán...) defendían a posibilidade de que cada país se integrase en alianzas militares rexionais, como a SEATO ou o Pacto de Bagdad⁶. Estes países tentaron que a Conferencia aprobase unha resolución condenando todos os imperialismos, incluído o soviético, pero fracasaron no seu empeño. O prestixio da URSS e o recente pasado colonial eran aínda moi fortes.

Participaron dous países comunistas, China e Vietnam do Norte. Zhou Enlai, o representante chinés, foi enormemente hábil en frear as iniciativas dos países prooccidentais e obter un gran prestixio para a China de Mao.

En definitiva, a Conferencia de Bandung supuxo un momento clave no proceso de descolonización e no intento de emancipación do Terceiro Mundo. No terreo das relacións internacionais foi a orixe do Movemento dos Países Non Aliñados.